

3. Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом / В.Г. Афанасьев. – М.: Политиздат, 1997. – 102 с.
4. Лубшев Ю.Ф. Адвокат в уголовном деле: [учебно-практическое пособие] / Ю.Ф. Лубшев / [под ред. д-ра юрид. наук, проф. И.Б. Мартковича]. – М.: Юрист, 1997. – 408 с.
5. Алексеев В.Б. Научная организация труда в аппарате судов и учреждений юстиции: [учебник] / В.Б. Алексеев. – М.: Юрид. лит., 1984. – 160 с.
6. Шафир Г.М. Некоторые вопросы методики и тактики защиты на предварительном следствии / Г.М. Шафир // Вопросы защиты по уголовным делам. – 1967 – С. 68–89.
7. Скакун О.Ф. Юридична деонтологія: підручник / О.Ф. Скакун. – Харків: Еспада, 2008. – 400 с.
8. Беседин А.Н. Книга практического психолога: ч. 1. / А.Н. Беседин, И.И. Липатов, А.В. Тимченко, В.Б. Шапарь; [худож. оформитель В.М. Толдин]. – Х.: РИП “Оригинал”, фирма “Фортуна-пресс”, 1996. – 302 с.
9. Про адвокатуру: Закон України від 19.12.1992 № 2887-ХІІ (із змінами та доповненнями) / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2887-12>.
10. Порядок підвищення кваліфікації адвокатами України затвердженого Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії адвокатури від 3 вересня 2010 року № V/21-421 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vkka.gov.ua/index.php?page=news&id=50>.

УДК 316.334.3 : 34 : 316.42

ЛЮДИНА ЯК СУБ'ЄКТ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Удовика Л.Г., к.філос.н., доцент

Запорізький національний університет

Стаття присвячена філософсько-правовому аналізу людини як індивідуального суб'єкта інституційної підсистеми права в умовах глобалізації. Обґрунтовується теза активізації людини як індивідуального суб'єкта правової системи, зростання суб'єктивного чинника й відповідні зміни в правовій системі в умовах глобалізації.

Ключові слова: глобалізація, інституційна підсистема, людина, правова система, права людини.

Удовика Л.Г. ЧЕЛОВЕК КАК СУБЪЕКТ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ: ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена философско-правовому анализу человека как индивидуального субъекта институциональной подсистемы права в условиях глобализации. Обосновывается тезис активизации человека как индивидуального субъекта правовой системы, рост субъективного фактора и соответствующие изменения в правовой системе в условиях глобализации.

Ключевые слова: глобализация, институциональная подсистема, человек, правовая система, права человека.

Udovika L.G. HUMAN AS A SUBJECT OF A LEGAL SYSTEM: FEATURES OF DEVELOPMENT UNDER GLOBALIZATION / Zaporizhzhya national university, Ukraine

The article deals to philosophical and legal analysis of the human as an individual entity institutional subsystem rights under globalization. Substantiated thesis about intensification of human as an individual entity of the legal system, about the subjective factor of growth and corresponding changes in the legal system under globalization.

Key words: globalization, institutional subsystem, human, legal system, human rights.

У підвищенні рівня організації суспільної системи в умовах глобалізації, ступеня її керованості, у вирішенні проблем і протиріч, що загрожують існуванню цивілізації зростає роль права. Тенденція зростання ролі й значення права в житті суспільства й усього людства в умовах глобалізації, у забезпеченні його стабільності й функціонування корелюється із тенденцією

зростання ролі й значення людини. При цьому змінюються буття самої людини, її потреби та інтереси, значна їх частина, зокрема потреба в безпеці, самоідентифікації й визнанні набувають глобального характеру, проникають у сферу правових відносин, знаходять прояв у нормах і правилах поведінки, закріплених у нормативно-правових актах, вносять зміни в структуру й особливості функціонування правової системи.

Саме тому метою статті є дослідження змін, які відбуваються з людиною як суб'єктом правової системи в умовах глобалізації.

Упродовж останніх десяти років значний крок у галузі глобалістики зробили такі російські науковці, як Е. Азроянц, М. Афанасьєв, Є. Бажанов, О. Богомолов, І. Василенко, О. Вебер, К. Гаджисєв, А. Єгоров, М. Делягін, С. Долгов, В. Загладін, С. Капиця, В. Коваленко, В. Колонтай, В. Кузнєцов, В. Кувалдін, М. Косолапов, Є. Кочетов, М. Лебедєв, І. Лукашук, Є. Лук'янов, В. Мартинов, М. Марченко, М. Міхєєв, В. Миронов, М. Мойсєєв, О. Неклєсса, В. Нефтієв, О. Панарін, А. Петров, Л. Сморгунов, С. Удовик, А. Урсул, А. Уткін, Г. Хозін, М. Чешков, В. Шестопаєв, Ю. Шишков, Ю. Яковець та інших.

В останнє десятиліття окремі аспекти проблем розвитку права й прав людини в умовах глобалізації, насамперед у межах порівняльного правознавства й окремих галузей права, стали предметом дослідження провідних вітчизняних правників, таких як В. Денисов, А. Дмитрієв, В. Журавський, В. Забігайло, В. Євінтов, О. Копиленко, В. Костицький, О. Кресін, І. Кресіна, П. Мартиненко, О. Лисенко, Н. Оніщенко, В. Опришко, В. Погорілко, П. Рабінович, М. Савчин, О. Тихомиров, О. Тодика, Ю. Шемшученко та ін.

Необхідність дослідження правової системи в умовах глобалізації зумовлена й тим, що в сучасних умовах, коли Україна досить часто піддається критиці з боку міжнародних експертів, зосереджується на конкретних змінах законів і правових норм, однак не звертає належної уваги на цілісну правову інфраструктуру і наслідки правових змін загалом. Суттєвим є той факт, що «якими б добрими не були наміри, країна без власної чіткої правової традиції, дотримуючись фрагментарних рекомендацій, може зіткнутися зі зривами у розвитку повноцінної правової системи» [1, 133]. До того ж, тепер, неможливо всерйоз вести розмову про долю власної країни поза світовим контекстом [2, 170].

Ґрунтуючись на системному підході, науковці визначають глобалізацію як системну, багатоаспектну і різнорівневу інтеграцію різних державно-правових, економіко-фінансових і суспільно-політичних інститутів, ідей, принципів, зв'язків, морально-політичних, матеріальних та інших цінностей, різноманітних відносин. «Глобалізація виражається також у взаємопроникненні, взаємовпливі культур, цивілізацій, у посиленні стандартизації способу життя, свідомості та поведінки людей, освіти тощо. Глобалізація включає і багато інших сторін зростання взаємозв'язку й інтеграції людських співтовариств: посилені ролі наднаціональних і транснаціональних структур та учасників системи міжнародних відносин...» [3, 5]. Таке визначення акцентує увагу на методологічно важливих аспектах глобалізації – системності, динамізмі, багаторівневості. Попри об'єктивний характер, глобалізація має і конкретних суб'єктів-провідників (ТНК, різного роду наддержавні органи), які ініціюють та відстоюють власні інтереси й цінності. У юридичній науковій літературі вірно із цього приводу відзначалося, що «глобалізація суттєво впливає на трансформацію, зміни й модернізацію державно-правових інститутів, норм і відносин на всесвітньому, макрорегіональному і внутрішньодержавному рівнях, стимулює, прискорює й оновлює процеси універсалізації в сфері права» [4, 38].

Процес впливу глобалізації на право в найбільш широкому, загальнотеоретичному й методологічному плані відрізняється такими особливостями й рисами, як: а) різнобічність і системність його впливу на право, обумовлені самою природою глобалізації «як системної інтеграції ідей, принципів, зв'язків і відносин» [5, 29]; б) фундаментальний і разом з тим (у потенційному плані) досить радикальний характер впливу глобалізації на право й на процес розвитку його теорії. У зв'язку із цим далеко не випадково західні дослідники даної матерії звертають увагу на потенційну можливість і навіть неминучість настання «фундаментальних змін» як у самому праві, так і «у його сучасній теорії», вказують на необхідність застосування «плюралістичного підходу» до процесу пізнання сучасного права й розробки його теорії [6, 13]; в) велика розмаїтість шляхів і форм впливу глобалізації на право і його теорію, результатом

яких є інтернаціоналізація права, що виступає у вигляді його рецепції, гармонізації й уніфікації [7, 20]; г) прямий і непрямий (в основному, через економіку й політику) вплив процесу глобалізації не тільки на національне (внутрішньодержавне), але й на міжнародне право – на його характер, джерела, зміст, «механізм дії» [8, 173]; д) наявність певних меж впливу процесу глобалізації на право, результатом якого, на думку дослідників, є утворення так званого метаправа, сприйманого як «закономірний і завершальний цикл правового розвитку, фаза еволюції права, що розкриває на планетарному й космічному рівнях глибинну природу й масштаби права» [9, 30].

Поряд із названими особливостями впливу процесу глобалізації в цілому на право, на його окремі інститути й на теорію права в реальному житті мають місце й інші особливості, які тією чи іншою мірою співвідносяться з ними. Вони значною мірою відображають сучасну соціально-економічну й політичну реальність, що склалася на початку XXI ст. у світі, а також фокусують увагу на тих проблемах і труднощах, які пов'язані з «пристосуванням» права до сучасних реалій, породжених самою глобалізацією [10, 70-78].

Напрями впливу глобалізації на правову теорію й матерію стосуються не лише зовнішніх сторін правової матерії – сфер її «застосування», характеру відносин між різними правовими масивами, географії її поширення, а й впливає на її внутрішній зміст, форми її організації й прояву [11, 66-77], а також її соціальну суть. Немає сумніву в тому, що глобалізація значно впливає на зовнішній вигляд права й на характер відносин, що існують як між різними правовими системами, так і між правовими сім'ями, однак безперечно й те, що глобалізація одночасно впливає й на внутрішні процеси, що відбуваються в праві.

Під впливом глобалізації відбуваються істотні зміни в правовій системі та всіх її підсистемах, вони торкаються більшою чи меншою мірою всіх елементів. На важливість і значущість аналізу розвитку права в умовах глобалізації звертають увагу провідні науковці. Так, на думку Ю.С. Шемшученка, «для України значимість систематичного аналізу глобалізації пояснюється, перш за все тим, що наша держава перебуває в процесі входження до глобалізаційного простору, а також відсутністю належного правового механізму, який би забезпечував цей процес. Елементами даного механізму виступають засади зовнішньої і внутрішньої політики України, правові конструкції, що забезпечують примат міжнародного права щодо національного, норми, що регулюють процедуру імплементації норм міжнародного права у внутрішнє законодавство, зокрема шляхом ратифікації» [12, 146-147].

Істотні зміни відбуваються як на рівні правової системи, так і системи права. Найчастіше в юридичній науці розглядаються ті зміни, які простежуються на рівні системи права, окремих галузей і підгалузей, інститутів і норм права. Разом із тим, правова система загалом, її складові елементи і підсистеми також зазнають істотних змін, насамперед, на рівні інституціональної (суб'єктний склад), нормативної (регулятивної) та ідеологічної підсистем, тобто статичних підсистем правової системи. Значні зміни відбуваються і з динамічними підсистемами правової системи: функціональною та комунікативною.

Обмежений обсяг роботи дозволяє окреслити основні зміни, які відбуваються з людиною як індивідуальним суб'єктом правової системи. Як відомо, інституційну підсистему права, чи суб'єктний склад складають індивідуальні й колективні (суб'єкти права), включаючи державу, соціальні спільноти та ін. Саме людина та різні об'єднання (громадські організації та рухи, акціонерні товариства, інші комерційні та некомерційні організації, соціальні спільноти – нації, народи, держава в цілому) мають права і відповідні юридичні обов'язки, виступають реальними елементами правової системи.

Звернення до зазначеного аспекту зумовлено тим, що упродовж другої половини XX ст. і поч.. XXI ст. у соціальному й правовому бутті людини відбулися й продовжують відбуватися значні зміни, які впливають на її особливості як суб'єкта правової системи. Суттєвим кроком у зміні правового буття й правового статусу людини стало прийняття після Другої світової війни великого масиву правових актів із прав людини. Це стало революцією в правовому бутті людини, зробивши її вперше в історії істотою універсальною, не замкнутою правовими рамками держави. Права людини стають глобальним мірилом права. Віденська декларація Всесвітньої конференції з прав людини (прийнята 25 червня 1993р.) фіксує цю закономірність у чітких формулюваннях: «Усі права людини універсальні, неподільні, взаємозалежні й

взаємозалежні. Міжнародне співтовариство повинне ставитися до прав людини глобально, на справедливій і рівній основі, з однаковим підходом і увагою. Хоча значення національної й регіональної специфіки й різних історичних, культурних і релігійних особливостей необхідно мати на увазі, держави, незалежно від політичних, економічних і культурних систем, несуть обов'язок заохочувати й захищати усі права людини й основні свободи» (1, 5) [13, 81]. Окремі науковці навіть проголосили про появу Людини Інтернаціональної. «Людина Інтернаціональна – це новий тип людей, що мислять всесвітніми категоріями, що не замикаються в рамках інтересів свого села, країни, регіону, що володіють тягою до взаємного об'єднання і єднання» [14, 110].

Визнання й захист широкого кола прав людини на міжнародному рівні в поєднанні з глобалізаційними процесами кінця XX – поч. XXI ст. сприяли, по-перше, зростанню інтенсивності ділової активності індивідуальних суб'єктів правової системи, збільшенню зон дії права, розширенню меж правового простору. Безпосередній прояв це знаходить у міжнародному визнанні правосуб'єктності особи як загальній, абстрактній здатності особи мати і здійснювати безпосередньо або через свого представника суб'єктивні права і юридичні обов'язки, тобто бути індивідуальним або колективним суб'єктом права, брати участь у правовідносинах. Поняття «суб'єкт права і «особа, що має правосуб'єктність», збігаються. Правосуб'єктність як властивість особи, що виражається в її потенційній, абстрактній можливості мати права (тобто володіти «правом на право»), бути готовою до їх здійснення, не слід ототожнювати з самими правами, носієм яких є особа саме внаслідок цих властивостей. Суб'єктивні права виникають на основі правосуб'єктності та означають можливість і міру певної поведінки особи. Момент переходу правосуб'єктності в суб'єктивне право настає з появи юридичного факту. По-друге, глобалізація актуалізувала різні види правових статусів особи: правовий статус громадян, іноземців, осіб без громадянства; ускладнила й загострила проблеми, які виникають у колі конституційного та галузевих правових статусів особи (політико-правовому, соціально-економічному, соціально-правовому, культурно-правовому та ін.). Безумовно, обсяг правового статусу й характеру тих прав, які до нього входять, свобод і обов'язків іноземних громадян і осіб без громадянства залежить від особливостей суспільно-історичного розвитку держав; разом із тим, упродовж останнього десятиліття питання, які стосуються правового статусу іноземців і осіб без громадянства, все більше регулюються міжнародними договорами і угодами, які укладаються за взаємною згодою [15]. При цьому в міжнародно-правовій і внутрішньодержавній практиці більшості країн відносно іноземних громадян склалися три види правового режиму: а) найбільшого сприяння; б) національний; в) спеціальний [16, 259]. По-третє, вищевикладене поставило на порядок денний питання про обсяг прав і обов'язків індивіда в контексті розвитку міжнародного права і питання про міжнародну правосуб'єктність індивіда, з приводу якого у фахівців у галузі міжнародного права немає єдності. Здавалося б, міжнародно-правове визнання правового статусу особистості повинне спричинити й визнання його міжнародно-правовий суб'єктності. Більше того, загальновідоме положення теорії права про те, що основу поняття суб'єкта права становить володіння правами й обов'язками учасника суспільних відносин. «Право перетворює учасника суспільних відносин у суб'єкта правовідносин» [17, 469]. Вищезазначене прийняте стосовно й міжнародного права, як тільки в ньому існують специфічні форми, що мають, правовідносин. Видозмінюється, звичайно, якість правосуб'єктності, але це не знімає питання про саму суб'єктність. «...Якості суб'єкта права (правосуб'єктності) розрізняються для різних груп галузей права як за умовами їхнього виникнення (наприклад, залежно від віку людини), так і за своїм змістом – можливостям правоволодіння, наприклад, правами майновими, особистими або владними правами керівництва», – зауважує А.В. Міцкевич [18, 373].

Наявність в індивідів міжнародної правосуб'єктності пов'язують із наданням їм можливості прямого доступу в міжнародні органи в якості петиціонерів, позивачів, відповідачів та ін. Науковці, які не є прихильниками міжнародної правосуб'єктності індивіда, вважають, що суб'єкт права повинен володіти не тільки правами, але й обов'язками, а тому індивід у міжнародному праві – неповноцінний «суб'єкт», тому що не несе практично ніяких обов'язків, до того ж він не несе ніякої (?) відповідальності за порушення норм і принципів міжнародного права – що з нього взяти? Найбільш радикальним виразником подібної точки зору став відомий юрист-міжнародник С.В. Черніченко: «Індивіди ні за яких умов не є й не можуть бути суб'єктом міжнародного права» [19, 149]. В іншому підручнику міжнародного права,

призначеного, насамперед для студентів МГІМО й слухачів Дипломатичної академії зауважується: "У доктрині існують різні думки про те, чи може індивід бути суб'єктом міжнародного права. У принципі, вони залежать від поглядів того або іншого автора на проблему співвідношення міжнародного й внутрішньодержавного права. Широко поширена точка зору, відповідно до якої в міжнародному праві немає заборон наділяти індивідів міжнародною правосуб'єктністю, і вирішення цього питання визначається наміром договірних держав.

Існує й інша точка зору, яка має своїх прихильників. Її сутність полягає в тому, що індивіди об'єктивно не можуть бути учасниками міждержавних відносин і тим самим суб'єктами міжнародного права. Простежується тенденція до розширення прямого доступу індивідів у міжнародні органи, що пов'язано зі зростаючим прагненням до захисту прав людини за допомогою міжнародних механізмів. Сам по собі такий доступ не перетворює їх у суб'єктів міжнародного права, а означає лише те, що учасники відповідного договору беруть на себе взаємне зобов'язання забезпечити цей доступ наявними в їхньому розпорядженні правовими й організаційними засобами [20, 63-64].

Помірковану чи «проміжну» точку зору висловлює В.А. Карташкін: «Тенденції розвитку міжнародного права полягають не тільки в регулюванні різноманітних відносин між державами, а й в посиленні ролі людини, що стає одним з учасників міжнародних відносин і суб'єктом міжнародного права. При цьому треба мати на увазі, що первісні суб'єкти міжнародного права – держави – не тільки мають права й обов'язки за міжнародним правом, але й, на відміну від індивідів, створюють його норми й принципи. Тому варто дійти висновку, що індивід є суб'єктом міжнародного права з обмеженою правосуб'єктністю. Однак у міру розвитку міжнародного права й міждержавних відносин обсяг прав і обов'язків індивіда буде збільшуватися, а його роль на міжнародній арені – зростати» [21, 493]. Згодом В.А. Карташкін піде далі: «Розвиток співробітництва держав у галузі прав людини на універсальному й регіональному рівнях із кожним роком розширює обсяг прав, надаваних індивідові різними міжнародними угодами. Цей процес призвів до того, що індивід став безпосереднім суб'єктом міжнародного права» [22, 527]. Хоча згодом він висловлює застереження: «Однак на відміну від первісних суб'єктів міжнародного права – держав – індивід не створює його норми й принципи. Тому варто дійти висновку, що індивід має обмежену правосуб'єктність» [22, 530].

У 80-і рр. палкими прихильниками міжнародної правосуб'єктності індивіда виступили такі російські вчені, як Р.А. Мюллерсон, Н.В. Захарова, Г.В. Ігнатенко та ін. Згодом погляди Г.В. Ігнатенко змінювалися. Так, у середині 80-х рр. ним була запропонована концепція «сполученого предмета (об'єкта) регулювання стосовно певних внутрішньодержавних і міжнародно-правових норм», але потім у міру розширення міжнародно-правової юрисдикції в сфері прав і свобод людини й, що найбільш істотно, зміни конституційної доктрини, що впровадила в правову систему Росії міжнародні договори й визнані міжнародно-правові принципи й норми, він коректує свою позицію [23, 118-119].

У підручнику міжнародного публічного права автор глави про суб'єктів міжнародного права К.А. Бекашев, визнаючи, що в будь-якій області права її суб'єкти володіють "неадекватними правами й обов'язками" (дійсно, міжнародна договірна правоздатність у повному обсязі визнана тільки суверенною державою, нагадує автор), робить все-таки однозначний висновок: «Індивіди мають міжнародні права й обов'язки, а також здатність забезпечувати (наприклад, через міжнародні судові органи) виконання суб'єктами міжнародного права міжнародно-правових норм. Цього цілком достатньо для визнання в індивіда якостей суб'єкта міжнародного права» [24, 120].

Отже, попри відсутність загальновизнаної позиції, що до того, чи є індивід суб'єктом міжнародного права, для філософсько-правового дослідження важливим є визнання тих змін, які відбуваються з людиною як суб'єктом правової системи, насамперед, у результаті розвитку міжнародного права й міждержавних відносин. Аналіз свідчить, що найближчим часом обсяг прав і обов'язків індивіда буде збільшуватися, а його роль на міжнародній арені – зростати.

По-четверте, в умовах глобалізації простежується тенденція розширення обсягу прав людини та поглиблення їх змісту [25, 615-633]. Окреслимо лише окремі аспекти цих змін. В умовах глобалізації зміни торкнулися змісту практично кожного виду: особистих, громадянських,

соціально-економічних та ін. Зміни торкнулися, особистих прав людини, навіть права людини на життя яке є першочерговим. Право на життя слід розглядати як сукупність таких елементів (можливостей): 1) право на збереження життя; 2) право на особисту недоторканність; 3) право вимагати від держави здійснення заходів, спрямованих на підтримку життя; 4) право розпоряджатися своїм життям; 5) право на охорону здоров'я і медичну допомогу.

В умовах глобалізації актуалізація проблем реалізації права на життя пов'язана з тим, що в сучасних умовах стрімкого розвитку нових медичних технологій (трансплантології, генетики, клонування, реаніматології та ін..) часто входять у суперечність із забезпеченням права на життя людини, проблеми, що пов'язані з операціями штучного переривання вагітності (аборт) ставлять питання пріоритету життя і здоров'я матері з життям ненародженої людини, а явище евтаназії викликає питання щодо правомірності терміну «право на смерть».

У цьому сенсі близькою є і проблематика формування соматичних прав людини, до яких відносять право на смерть, зміну статі, гомосексуальні контакти, трансплантацію органів, вживання наркотиків або психотропних засобів, право на штучну репродукцію, стерилізацію, аборт (і в зримій перспективі) на клонування, а потім – і на віртуальне моделювання, у сенсі повноправного утвердження (дублювання) себе в неметричній формі об'єктивного існування [18, 43].

На особливу увагу в умовах глобалізації заслуговує право на недоторканність приватного й сімейного життя, збереження його таємниці. Нові реалії й компоненти права на особисту й сімейну таємницю виникають у зв'язку із застосуванням біомедицини, нових репродуктивних технологій, збором і автоматизованою обробкою персональних даних у державному й приватному секторах.

Глобалізація загострила право на свободу пересування й поселення (вибору місця перебування й проживання), яке є істотним елементом свободи самовизначення особистості, умовою професійного й духовного розвитку людини, її гідного життя. Свобода пересування й поселення іноземних громадян і осіб без громадянства звичайно має більше обмежений характер, але в кожному разі повинна включати право залишати територію відповідної держави за своїм розсудом. Однак і відносно громадян у демократичних державах існує цілий ряд обмежень свободи пересування й поселення. Право на свободу пересування й поселення безпосередньо пов'язане з правами мігрантів. Наприкінці XX початку XXI ст. важко не помітити тенденцію зростання мобільності населення. Глобалізація, яка сприяє формуванню єдиного світового простору інтенсивності міграційних процесів, розмиванню кордонів суттєво посилює міжнародну міграцію населення, породжує низку проблем як для урядів, так і для самих мігрантів. Причини зростання міжнародної міграції полягають у різному рівні економічного розвитку, політичній нестабільності й конфліктах, які постійно виникають у різних кутках світу. У зв'язку з масовим притоком мігрантів у всі економічно розвинені країни законодавство цих країн йде шляхом прийняття більш жорстких норм і процедур з метою посилення контролю за притоком іноземців із так званих країн третього світу. Саме тому загострення прав мігрантів є однією з особливостей сучасного розвитку прав людини.

Під впливом глобальних тенденцій істотні зміни відбуваються і з соціально-економічними правами. Як відомо, глобалізація об'єктивно породжує численні негативні соціально-економічні явища, призводить до послаблення державного контролю над національною економікою, зростання ролі ТНК і, як наслідок, призводить до зростання соціальної нерівності й соціальної напруженості. Однак мінімізувати їх можна. Здійснити це необхідно за допомогою універсальних механізмів дотримання прав людини, поширення загальних стандартів соціально-економічних прав на всі економіки світу, що глобалізуються. Одне із суттєвих протиріч полягає в тому, що вільний ринок епохи глобалізації, з одного боку, й збереження соціально орієнтованої ринкової економіки, з іншого – суперечать один одному. Необхідність економічного виживання підприємств у глобальному світовому господарстві в умовах зростаючої конкуренції найчастіше провокує недотримання трудових норм і стандартів соціального захисту, призводить до масових звільнень, обмеження повноважень профспілок та ін. У нормативних актах загальної дії нерідко встановлюються виключення з принципу неприпустимості погіршення положення працівників у трудовому договорі в порівнянні з певним у законодавстві [2, 52]. Це знижує ступінь соціальної захищеності працівників, посилює соціальну нерівність, збільшує безробіття.

Останнім часом можна зустріти виділення процесуальних прав людини в окрему групу, як це роблять, зокрема, у Канадській Хартії прав та свобод, що включена до Конституційного акта Канади 1982 р. Сюди віднесені права на життя, свободу і особисту безпеку; гарантії від незаконного обшуку чи конфіскації майна, свавільного затримання чи ув'язнення, право у випадку арешту чи затримання на невідкладне повідомлення про мотиви арешту чи затримання, роз'яснення про право з моменту затримання на захист, право на судовий захист у розумні терміни у випадку звинувачення в злочині тощо. Виділення процесуальних прав не є виключенням. Усе частіше в літературі як науковій, так і навчальній, зустрічаються поняття екологічні права, соматичні права, духовні права, соціально-економічні, право на розвиток та ін., що пов'язано з посиленням низки світових процесів, насамперед, глобалізації. Зазначені права не лише поглиблюють зміст окремих груп і поколінь прав людини, окремі з них можуть утворити нові покоління прав людини.

Отже, глобалізація як одна з визначальних тенденцій сучасного світу суттєво впливає на всі сфери суспільного буття, правову систему, загалом і права людини, зокрема. В умовах глобалізації відбуваються кількісні та якісні зміни в колі прав людини, з'являються нові права, поглиблюються існуючі, загострюються ті права, які найбільшою мірою пов'язані з процесами посилення взаємодії різних суб'єктів і елементів глобалізаційного процесу.

В умовах глобалізації відбуваються зміни в правовій системі, її інституційній підсистемі, внаслідок активізації людини як індивідуального суб'єкта правової системи, а саме: 1) зростання інтенсивності ділової активності індивідуальних суб'єктів правової системи, що сприяє збільшенню зон дії права, розширенню меж правового простору; 2) актуалізація різних видів правових статусів особи: правового статусу громадян, іноземців, осіб без громадянства, ускладнення й загострення проблем, які виникають у колі конституційного та галузевих правових статусів особи (політико-правовому, соціально-економічному, соціально-правовому, культурно-правовому та ін.); 3) зростання в міру розвитку міжнародного права й міждержавних відносин обсягу прав і обов'язків індивіда, зростання в подальшому ролі індивіда на міжнародній арені; 4) простежується тенденція розширення обсягу прав людини та поглиблення їх змісту.

Усе очевиднішою стає тенденція активізації людини як індивідуального суб'єкта правової системи, зростання суб'єктивного чинника у функціонуванні й розвитку правової системи. При цьому біологічне (вітальне), соціальне й духовне буття людини зазнає принципових змін, які неодмінно знаходять свій прояв у нових тенденціях розвитку її прав і свобод, коригуванням правових статусів та ін. За таких умов, першочергове завдання здійснюваних реформ полягає в тому, щоб людина стала центром усієї життєдіяльності суспільства, «мірою всіх речей», найвищою соціальною цінністю. Саме тому наукова теорія і практика функціонування правової системи мають забезпечити: самостійність людини як суб'єкта права; здатність виявляти його ініціативу й відповідати за свої рішення; посилення гарантій невтручання в приватне життя людини; формування ефективних юридичних механізмів реалізації захисту прав людини; надання людині необхідної державної і суспільної допомоги в реалізації прав і виконанні нею обов'язків; розвиток системи правової освіти населення; ідеологічний і політичний плюралізм. При цьому конституційні права і свободи повинні мати адекватну їх змістові процесуальну форму.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українське суспільство на шляху перетворень: західна інтерпретація / [за ред. В. Ісаєва]. – [пер. з англ. Іщенко А.]. – К.: Вид. дім «КМ Академія», 2004. – 362 с.
2. Рац М.В. Как мы видим мир, в котором живем. О методологических проблемах интерпретации постиндустриального мира / М.В. Рац // Полис. – 2000. – № 3. – С. 170–180.
3. Марченко М.Н. Государство и право в условиях глобализации / М. Марченко. – М.: Проспект, 2008. – 400 с.
4. Нерсесянц В.С. Процессы универсализации права и государства в глобализирующемся мире / В.С. Нерсесянц // Государство и право. – 2005. – № 5. – С. 38–47.

5. Куров С.В. Глобализация и образование – правовой аспект / С.В. Куров // Глобализационные процессы в сфере права: проблемы правового развития в России и СНГ. Материалы научно-практической конференции. 19-20 апреля 2001 р. – М.: Юрист, 2001. – С. 28–32.
6. Twining W. Globalisation and legal Theory / W. Twining. – L., 2000. – 230 p.
7. Правовая система России в условиях глобализации и региональной интеграции: теория и практика / [отв. ред. С.В. Поленина]. – М.: Юрист, 2006. – 365 с.
8. Лукашук И.И. Глобализация, государство, право, XXI век / И.И. Лукашук. – М.: Спарк, 2000. – 279 с.
9. Ударцев С.Ф. О некоторых тенденциях глобальной эволюции государства и права. / С.Ф. Ударцев. – Караганда, 2004. – 224 с.
10. Глобализация и развитие законодательства. Очерки / [отв. ред. Ю.А. Тихомиров, А.С. Пиголкин]. – М.: Спарк, 2004. – 286 с.
11. Поленина С.В. Мультикультуризм и права человека в условиях глобализации / С.В. Поленина // Государство и право. – 2005. – № 5. – С. 66–77.
12. Кресін О. Національна держава і право в умовах глобалізації / О. Кресін, О. Ткаченко // Право України. – 2007. – № 6. – С. 146–149.
13. Международные акты о правах человека: [сб. документов]. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРАМ, 1999. – 586 с.
14. Михеев В.В. Хомо-Интернэшнл: Теория общественного развития и международной безопасности в свете потребностей и интересов личности / В.В. Михеев. – М.: МиК, 1999. – 346 с.
15. Смирнова Е.С. Европейское гражданство. Множественное в едином / Е.С. Смирнова. – М.: Nota bene, 2003. – 192 с.
16. Витрук Н.В. Общая теория правового положения личности / Н.В. Витрук. – М.: Норма, 2008. – 448 с.
17. Венгеров А.Б. Теория государства и права: [учебник для юридических вузов] / А.Б. Венгеров. – М.: НОРМА, 2002. – 608 с.
18. Проблемы общей теории государства и права / [ред. В.С. Нересянец]. – М.: Издательская группа НОРМА-ИНФРАМ, 1999 – 832 с.
19. Черниченко С.В. Личность и международное право / С.В. Черниченко. – М.: Норма, 1974. – 185 с.
20. Международное право: [учебник] / [отв. ред. Ю.М. Колосов, В.И. Кузнецов]. – М.: Юрист, 1999. – 427 с.
21. Общая теория прав человека / [отв. ред. Е.А. Лукашева]. – М.: Изд-во НОРМА, 1996. – 520 с.
22. Права человека: [учебник для вузов] / [отв.ред Е.А. Лукашева]. – М.: Издательская группа НОРМА– ИНФРА М, 1999. – 573.
23. Международное право: учебник / [под ред. Г.В. Игнатенко]. – М.: Инвест Фонд. – 1995. – 496 с.
24. Международное публичное право: [учебник] / Л.П. Ануфриева, К.А. Бякишев, М.Е. Волосов, Г.К. Дмитриева и др.; [под ред. К.А. Бякишева]. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Проспект, 2000. – 640 с.
25. Удовика Л.Г. Права людини в умовах глобалізації / Л.Г. Удовика // Антропологія права: філософський та юридичний виміри. Матеріали Міжнародного «круглого столу» (м. Львів, 4-5 грудня 2009 р.). – Львів: «Галицький друкар», 2010. – С. 615–633.

26. Ковалев М.И. Право на жизнь и право на смерть / М.И. Ковалев // Государство и право. – № 7. – 1992. – С. 63–68.
27. Стеценко С.Г. Медичне право України: [підручник] / С.Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта; [за заг. ред. д.ю.н., професора С.Г.Стеценка]. – К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2008. – 507 с.
28. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. – М: Прогресс, 1985. – 302 с.

УДК 341.231.14

КЛОНУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ СОМАТИЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Повалій С.І., здобувач

Запорізький національний університет

Стаття присвячена аналізу основних філософських та правових проблем клонування з точки зору формування концепції соматичних прав людини. Зосереджено увагу на основних дискусійних питаннях етико-правового характеру щодо реалізації права на клонування та його законодавчого регулювання.

Ключові слова: клонування, людина, права людини, соматичні права людини.

Повалій С.И. КЛОНИРОВАНИЕ В КОНТЕКСТЕ ФОРМИРОВАНИЯ СОМАТИЧЕСКИХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ФИЛОСОФСКО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ / Запорожский национальный университет, Украина

Статья посвящена анализу основных философских и правовых проблем клонирования с точки зрения формирования концепции соматических прав человека. Сосредоточено внимание на основных дискуссионных вопросах этического-правового характера относительно реализации права на клонирование и его законодательного регулирования.

Ключевые слова: клонирование, человек, права человека, соматические права человека.

Povaliy S.I. CLONING IN THE CONTEXT OF FORMATION OF SOMATIC HUMAN RIGHTS: PHILOSOPHICAL-LEGAL ASPECTS / Zaporizhzhya national university, Ukraine This article dedicates to analysis of the main philosophical and legal problems of cloning from the point of view of formation of the concept of somatic human rights. Concentrating attention on the fundamental debatable questions of ethical-legal nature of the right for cloning and its legal regulation.

Key words: cloning, human, human rights, somatic human rights.

Історія розвитку ідеї про права людини – це, насамперед, історія нових понять права і тих нових юридичних теорій, які формуються на основі цих понять. До числа таких понять і конструкцій слід віднести й ідею соматичних (особистісних) прав людини, дослідження яких є складовою антропології права, утвердження якої відбувається в останнє десятиліття в Україні. Під соматичними правами прийнято розуміти групу прав, які пов'язані з можливостями людини самостійно розпоряджатися своїм тілом, здійснювати його «модернізацію», «реставрацію» і навіть «фундаментальну реконструкцію», змінювати функціональні можливості організму й розширювати їх техніко-агрегатними або медикаментозними засобами (право на розпорядження життям власного тіла (евтаназія), визначення приналежності своєї статі, на вільне розпорядження своєю репродуктивною функцією, на застосування репродуктивних технологій, зокрема штучного запліднення та клонування, трансплантацію органів та тканин тощо.

Стрімкий розвиток новітніх біомедичних технологій, з одного боку, приносить рятування від багатьох серйозних хвороб, пов'язаних зі здоров'ям людини, а з іншого боку – стає джерелом необмеженого втручання в людську природу, породжує етичні, філософські й правові проблеми. При цьому значна їх більшість не має однозначного вирішення і є предметом наукових суперечок. Незаперечною стає теза, що нерозумне використання нових технологій може привести до катастрофічних наслідків. Із розвитком біомедичних технологій неконтрольована еволюція соматичних прав у тому напрямку й у тому темпі, які диктує сучасне життя, може викликати втрату наших традиційних уявлень про людину. Мабуть, одним